

Dagvlinders, libellen en sprinkhanen in Nationaal Park Hollandse Duinen

Dagvlinders, libellen en sprinkhanen behoren in Nederland tot de meest bekende en best onderzochte insectengroepen. Dit artikel geeft een overzicht van meer opmerkelijke vertegenwoordigers uit deze soortgroepen die gedurende het 5000-soortenjaar in 2018 zijn waargenomen in Nationaal Park Hollandse Duinen, met speciale aandacht voor de status van Rode lijstsoorten.

TEKST: CASPER ZUYDERDUYN

Trefwoorden

NP Hollandse duinen, dagvlinders, libellen, sprinkhanen, Rode lijst, 5000-soortenjaar.

Inleiding

Dagvlinders, libellen en sprinkhanen zijn in vergelijking met andere insectengroepen in Nederland beperkt in het aantal soorten. Dankzij de aanwezigheid van een aantal vaste monitoringsroutes voor dagvlinders en libellen in Nationaal Park Hollandse Duinen (NP) en de bekendheid van deze groepen bij veel natuurliefhebbers, weten we al veel over de verspreiding en aantalsontwikkeling van deze soortgroepen in het NP. Ondanks die intensieve aandacht heeft het 5000-soortenjaar nog een aantal nieuwe soorten voor het NP opgeleverd.

In 2018 zijn 33 soorten dagvlinders van de 36 soorten die vanaf 2000 in het gebied bekend zijn, waargenomen (voor begrenzing van het NP zie inleidende hoofdstuk op pagina 7). Alleen de Oostelijke vos (*Nymphalis xanthomelas*), een zeldzame invasiegast, de Rouwmantel (*Nymphalis anthiopa*), een zeldzame zwerver, en de Oranje luzernevlinder (*Colias crocea*), zijn in 2018 niet waargenomen (bron Waarneming.nl). Voor de laatste soort is dit opmerkelijk, aangezien dit in Nederland een redelijk algemene trekvlinder is in weliswaar sterk wisselende aantallen, maar toch wel jaarlijks in het NP te verwachten is.

In 2018 zijn 38 soorten libellen binnen de grenzen van het NP waargenomen (bron Waarneming.nl). Slechts 5 soorten die vanaf 2000 in het gebied zijn gemeld, werden tijdens

het 5000-soortenjaar niet teruggevonden. Het gaat om de Gevlekte glanslibel (*Somatochlora flavomaculata*) die in 2006 – 2008 een kleine populatie had op Lentevreugd, de Geelvlakheidlibel (*Sympetrum flaveolum*), die in sommige jaren in grote aantallen in Nederland wordt gezien (voor het laatst in 2006), maar in andere jaren vrijwel geheel ontbreekt en drie soorten die incidenteel in het gebied zijn waargenomen, namelijk Koraaljuffer (*Ceriagrion tenellum*), Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*) en Bandheidlibel (*Sympetrum pedemontanum*).

Sprinkhanen zijn de “kleine grazers” van het landschap. De meeste sprinkhanen zijn niet erg kieskeurig in hun dieet en bepaalde veldsprinkhanen die grote populatiedichtheden opbouwen, kunnen behoorlijk van invloed zijn op de vegetatiestructuur. In 2018 zijn 19 soorten sprinkhanen in het NP vastgesteld van de 23 soorten die van het NP bekend zijn (tot en met 2018). Hieronder bevonden zich geen nieuwe vondsten voor het NP of soorten van de Rode lijst (Reemer 2012). In 2019 werden overigens wel twee nieuwe soorten aan de lijst toegevoegd: Een zingend mannetje Veldkrekel (*Gryllus campestris*) werd in mei gehoord in Berkheide en een kleine populatie van de Moerassprinkhaan (*Stethophyma grossum*) werd ontdekt in een hooiland in de Duivenvoordse Polder bij Wassenaar.

Soorten van de Rode Lijst en Nieuwkomers

Hierna volgen enkele soortbesprekingen van aangetroffen rode lijstsoorten en bijzondere waarnemingen in 2018. Tabel 1 geeft een totaaloverzicht van de aangetroffen Rode lijstsoorten in het NP sinds 2000.

Aardbeivlinder (*Pyrgus malvae*)

Van de Aardbeivlinder (Fig. 1) werden in de eerste helft van mei 2018 tenminste twee exemplaren gezien in Boswach-

Figuur 1. Aardbeivlinder op een blad van Dauwbraam, Boswachterij Noordwijk, mei 2018. Foto Merijn Loeve.

terij Noordwijk. Bijna jaarlijks worden voor dit gebied exemplaren gemeld. Mogelijk betreft het hier zwervers van populaties uit de aangrenzende Amsterdamse Waterleidingduinen, maar het is niet uit te sluiten dat de soort een kleine populatie in de Boswachterij Noordwijk heeft. In tegenstelling tot de populaties in Oost-Nederland waar Tormentil (*Potentilla erecta*) de belangrijkste waardplant voor de rupsen is, geeft de Aardbeivlinder in de duinen de voorkeur aan Dauwbraam (*Rubus caesius*). De Aardbeivlinder heeft een warm microklimaat nodig. In de duinen komt dat voor in de structuurrijke kruidenrijke duingraslanden

Tabel 1. Aangetroffen soorten van de Rode lijst in Nationaal Park Hollandse Duinen.

Dagvlinders (Rode lijst 2019)	Status Rode lijst	Status Nationaal Park Hollandse Duinen
Aardbeivlinder	Bedreigd	Bijna jaarlijks in zeer laag aantal in Boswachterij Noordwijk.
Bruin blauwtje	Gevoelig	In alle duingebieden aanwezig.
Bruine eikenpage	Bedreigd	Één kleine populatie in Boswachterij Noordwijk.
Grote vos	Kwetsbaar	Bijna jaarlijks een enkele zwerver.
Duinparelmoervlinder	Bedreigd	Bijna jaarlijks een enkele zwerver.
Kleine parelmoervlinder	Kwetsbaar	In alle duingebieden aanwezig.
Heivlinder	Kwetsbaar	In alle duingebieden aanwezig.
Oranje zandoogje	Gevoelig	Aanwezig in de duinen ten zuiden van Katwijk tot Hoek van Holland.
Libellen (Rode lijst 2015)		
Sierlijke witsnuitlibel	Verdwenen	Nieuw voor NP in 2018.
Venwitsnuitlibel	Kwetsbaar	Nieuw voor NP in 2018.
Gevlekte witsnuitlibel	Kwetsbaar	Jaarlijks in kleine aantallen in Meijndel, het Westduinpark, Solleveld en Kapittelduinen. In 2018 een nieuwe vindplaats op Landgoed Backershagen.

met open stukken, waar de rupsen en vlinders in staat zijn om snel op te warmen. Met name door vergrassing staat dit leefgebied in Nederland onder druk.

Bruin blauwtje (*Aricia agestis*)

Het Bruin blauwtje wordt in alle duingebieden in het Nationaal Park gezien en de trend is langs de telroutes in Meijendel stabiel (Hooijmans & Remeus 2019). De rupsen hebben een voorkeur voor Reigersbek (*Erodium cicutarium*).

Bruine eikenpage (*Satyrion ilicus*)

De grootste verrassing op het gebied van dagvlinders tijdens het 5000-soortenjaar was wel de ontdekking van een populatie van de Bruine eikenpage in Boswachterij Noordwijk. Na een afwezigheid van 20 jaar, werd in 2016 weer één exemplaar door Johan Goudswaard in het gebied teruggevonden. Dit exemplaar werd drinkend op een braam aangetroffen langs een bospad in een binnenduinrandbos met vooral Zwarte den (*Pinus nigra*) in de kroonlaag. Omdat ondanks intensief zoeken, waarnemingen in 2017 uitbleven, werd aangenomen dat het hier ging om een zwerver van populaties uit Nationaal Park Zuid-Kennemerland. Op 23 juni 2018 vond de auteur op enkele honderden

Figuur 2. Eitje van de Bruine eikenpage, Boswachterij Noordwijk, 8 augustus 2018. Foto Casper Zuyderduyn.

meters van de vindplaats uit 2016 toch weer vlinders. De vliegplaats bevond zich op de overgang van het binnenduinrandbos naar het open duin. Op verschillende dagen werden zeker 8 individuen geteld. De laatste imago's waren te zien op 11 juli. In de winter van 2018/2019 heeft Staatsbosbeheer met stagiair Mats Koelewijn van Helicon Opleidingen nabij de vliegplaats alle potentiële ei-afzetplaatsen (lage Zomereik (*Quercus robur*) in halfopen duin) in kaart gebracht en onderzocht of er eitjes (Fig. 2) aanwezig waren. Deze speurtocht leverde 76 eikjes met eitjes op. De hoogte van deze boompjes lag tussen de 30 en 120 centimeter. In de meeste gevallen betrof het één ei per Zomereik, met één uitschieter naar 12 eitjes. In totaal werden 123 eitjes aangetroffen. Tot 1996 was de soort in deze omgeving bekend van een aantal populaties in Boswachterij Noordwijk, de enige bekende vliegplaats in Zuid-Holland.

Grote vos (*Nymphalis polychloros*)

In het voorjaar van 2018 werd driemaal een Grote vos waargenomen in Meijendel en Solleveld. In Nederland is er sinds 2010 sprake van een toename, hoewel de aantallen van deze zwerflustige vlinder jaarlijks sterk kunnen wisselen. 2018 was een goed jaar voor deze soort, waarschijnlijk als gevolg van de langdurige oostenwind, waardoor er aanvoer was van populaties uit Oost-Europa. De rups leeft van verschillende boomsoorten, voornamelijk Wilg (*Salix* sp.), maar bijvoorbeeld ook Iep (*Ulmus* sp.) en Zoete kers (*Prunus avium*). Hoewel de vlinders in het NP tot nu toe alleen maar betrekking hebben gehad op zwervers, is toekomstige vestiging van deze soort niet ondenkbaar; in 2019 werden voor het eerst sinds 30 jaar verspreid over Nederland verschillende vondsten gedaan van rupsen.

Keizersmantel (*Argynnis paphia*)

De Keizersmantel is na een afwezigheid van 35 jaar in 2015 als "standvlinder" in Nederland teruggekeerd. Belangrijke populaties bevinden zich momenteel in de duinen tussen IJmuiden en Den Haag. In het NP is een grote populatie aanwezig rond Boerderij Meijendel. 2018 was een goed jaar met het hoogste aantal op 26 juni, toen er zeker 78 exemplaren rondvlogen (van der Meijden 2019).

Duinparelmoervlinder (*Argynnis niobe*)

De dichtstbijzijnde populaties van de Duinparelmoervlinder bevinden zich momenteel in de Amsterdamse Waterleidingduinen, net buiten het NP. Meerdere recente waarnemingen van deze soort in de aangrenzende Luchter Zeeduin en Boswachterij Noordwijk, doen vermoeden dat hier nog een kleine populatie aanwezig is. Van 2018 is er één met foto gedocumenteerde waarneming van deze soort in het NP (Fig. 3). Deze vlinder vloog in de nabijheid van de waardplant, het Duinviooltje, samen met meerdere Kleine parelmoervlinders in de Luchter Zeeduin. In de duinen

Figuur 3. Duinparelmoervlinder, Luchter Zeeduinen, Noordwijk, 6 juni 2018. Foto Casper Zuyderduyn.

ten zuiden van Noordwijk wordt de Duinparelmoervlinder sporadisch als zwerver gezien. De laatste waarneming met fotodocumentatie was in 2006 in het zuiden van Meijndel.

Kleine parelmoervlinder (*Issoria lathonia*)

De rupsen van de kleine parelmoervlinder zijn net als de Duinparelmoervlinder afhankelijk van viooltjes (*Viola sp.*). Deze vlinder komt nog wijd verbreid voor in alle duingebieden van het NP, hoewel nooit in hoge aantallen. De kleine parelmoervlinder is een goede vlieger en buiten de duinen worden regelmatig zwervers gezien.

Heivlinder (*Hipparchia semele*)

De aantalsontwikkelingen van de Heivlinder laten zowel in Nederland als in het NP een sterk negatieve trend zien (Hooijmans & Remeeus 2019). De Heivlinder is in 2018 nagenoeg in alle duingebieden van het NP waargenomen. Alleen in de duinen ten zuiden van Monster ontbreken voor dat jaar waarnemingen (bron Waarneming.nl). De eitjes worden afgezet in vegetaties met plekken kaal zand. De rupsen leven van diverse grassen zoals Schapengras (*Festuca sp.*) en Gewoon struisgras (*Agrostis capillaris*) (Wijnhoff et al. 2010).

Oranje Zandoogje (*Pyronia tithonus*)

Het Oranje zandoogje doet het landelijk niet goed, maar in het NP laat de soort sinds zijn hervestiging in de jaren negentig van de vorige eeuw nog steeds een toename zien

in Meijndel (Hooijmans & Remeeus 2019) en komt met uitzondering van de Boswachterij Noordwijk inmiddels in alle duingebieden binnen het Nationaal Park voor.

Smaragdlibbel (*Cordulia aenea*)

Op 29 mei werd bij een plas in Landgoed Backershagen een Smaragdlibbel aangetroffen. In Meijndel werd diezelfde dag een ander exemplaar gefotografeerd. Hoewel deze soort in de nabijgelegen Hollandse laagveenplassen (Vechtplassen, Nieuwkoopse plassen) algemeen voorkomt, moest het NP het sinds 1950 stellen met twee onbevestigde waarnemingen. In de duinen van Nationaal Park Zuid-Kennemerland is er sprake van een toename en hier zijn ook ei-afzettende vrouwtjes gezien. De verwachting is dat de soort zich op termijn ook zal vestigen in Nationaal Park Hollandse duinen.

Gevlekte witsnuitlibel (*Leucorrhinia pectoralis*)

De Gevlekte witsnuitlibel heeft een voorkeur voor heldere vegetatierijke laagveenwateren. In de duinen is deze soort in de jaren zestig verdwenen en het ging in Europa zo slecht dat ze is aangewezen als habitatrichtlijnsoort. De laatste jaren is er gelukkig sprake van een opvallende toename. In het NP zijn in 2018 op meerdere locaties grote aantallen Gevlekte witsnuitlibellen gezien, onder andere in Meijndel, Landgoed Backershagen en het Westduinpark.

Sierlijke witsnuitlibel (*Leucorrhinia caudalis*)

In de tweede helft van mei 2018 vond er in Nederland een ongekende invasie van de Sierlijke witsnuitlibel plaats. Tussen 1970 en 2010 is deze kritische soort slechts tweemaal in Nederland waargenomen. Vanaf 2010 was er weer een populatie aanwezig in de Weerribben in Overijssel.

Figuur 4. Sierlijke witsnuitlibel, Landgoed Backershagen, Wassenaar, 30 mei 2018. Foto Marijn Prins.

Figuur 5. Tengere grasjuffer Boswachterij Noordwijk, 27 juli 2019. Foto Casper Zuyderduyn.

Op 29 mei ontdekte Klaas-Douwe B. Dijkstra een mannetje Sierlijke witsnuitlibel op een Gele plompblad in een plas op Landgoed Backershagen (Fig 4.) in Wassenaar. De volgende dag waren hier op één moment maximaal 4 mannetjes aanwezig. De vraag is of deze soort zich ook in het NP weet te vestigen.

Venwitsnuitlibel (*Leucorhinia dubia*)

Eind mei 2018 werd er een mannetje Venwitsnuitlibel gefotografeerd in de Kapittelduinen bij Hoek van Holland door Alex Zuidervliet en Wim van Yperen. Op de hoge zangronden is dit een algemene witsnuitlibel, maar in het NP is deze libel nog niet eerder vastgesteld. Het gaat hier waarschijnlijk om een incidentele zwerver.

Zadellibel (*Anax ephippiger*)

Op 10 oktober 2018 werd een mannetje Zadellibel gefotografeerd in de Kapitelduinen door Paul Schrijvershof. Deze zuidelijke soort werd éénmaal eerder in het NP aangetroffen, namelijk op 7 juni 1996 in Meijendel. Destijds betrof dit de tweede waarneming van Nederland. Sinds 2015 is er sprake van een toename van Zadellibellen in Nederland. In 2019 bijvoorbeeld, vond in de tweede helft van juni een

enorme invasie plaats waarbij er honderden exemplaren met een zuidenwind vanuit de Sahara naar Nederland werden 'geblazen'. In dit jaar vond voor het eerst op een handvol plaatsen in Nederland succesvolle voortplanting plaats, waaronder een recent gegraven duinplas in Boswachterij Noordwijk; begin september leverde dit zeker 160 nakomelingen op van de influx van eind juni datzelfde jaar. De larven van deze soort hebben een snelle ontwikkelings-tijd omdat ze leven in vaak snel opwarmende, tijdelijke plasjes, die snel kunnen opdrogen.

Betekenis Nationaal Park Hollandse Duinen voor dagvlinders, libellen en sprinkhanen

In het NP zijn van de 61 soorten standvlinders die Nederland volgens de Rode lijst Dagvlinders 2019 momenteel rijk is (Van Swaaij 2019) 34 soorten bekend. Voor libellen betreft dit 43 soorten (tot en met 2018) van de 70 soorten die in Nederland bekend zijn (bron Waarneming.nl). Voor sprinkhanen gaat het om 48 Nederlandse soorten waarvan tot en met 2018 23 soorten in het NP zijn vastgesteld (bron Waarneming.nl). Het NP herbergt dus een hoog aandeel van deze soortgroepen (respectievelijk 56%, 61% en 48% van de Nederlandse soorten).

In Nederland zijn geen dagvlinders bekend die uitsluitend in de duinen voorkomen. Wel is er een aantal soorten met het zwaartepunt van hun verspreiding in de duinen en heiden en stuifzanden in het oosten van Nederland. Het gaat daarbij om de Aardbeivlinder, de Kommavlinder (*Hesperia comma*), de Duinparelmoervlinder, de Grote parelmoervlinder (*Speyeria aglaja*), de Kleine parelmoervlinder en de Heivlinder. De Kommavlinder en Grote parelmoervlinder zijn vrijwel beperkt tot de kalkarme duinen in Noord-Holland en de Wadden en het is onwaarschijnlijk dat deze zich in de toekomst gaan vestigen in het NP. Van de Aardbeivlinder en de Duinparelmoervlinder is op dit moment niet bekend of er in het NP sprake is van stabiele populaties, maar nader verspreidingsonderzoek in het noorden van het NP waar nog regelmatig vlinders worden gezien, kan meer duidelijkheid geven. Het NP herbergt momenteel populaties van Kleine parelmoervlinder en Heivlinder.

Figuur 6. Blauwvleugelsprinkhaan nimf, Lisse, 12 juni 2016.
Foto Casper Zuyderduyn.

Op dit moment leveren de populaties van de Bruine eikenpage in de duinen een belangrijke bijdrage aan de landelijke verspreiding. De grootste Nederlandse populatie bevindt zich in het Noord-Hollands Duinreservaat en de populatie is hier stabiel, terwijl de populaties in het binnenland sterk afnemen (sinds 1992 een landelijke afname van 95%!) (Wallis de Vries 2017). Hoopgevend is de ontdekking in 2018 van de nieuwe populatie in het NP, wat een grote verantwoordelijkheid geeft om deze populatie te behouden. In de winter van 2018-2019 zijn in de directe omgeving al beheermaatregelen getroffen om de kwaliteit van het leefgebied te versterken. De vliegplaats wordt plaatselijk bedreigd door vergrassing en massale opslag van Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*).

Hoewel er drie libellen van de Rode lijst in Nationaal Park Hollandse Duinen zijn waargenomen, waarvan het bij twee soorten vooralsnog gaat om zwervers, zijn de duinen vooral van betekenis voor pioniersoorten die afhankelijk zijn van dikwijls tijdelijke ondiepe duinmeertjes. Het gaat dan om diverse soorten pantserjuffers (*Lestes* sp.), Tengere grasjuffer (*Ischnura pumilio*) (Fig. 5) Platbuik (*Libellula depressa*) en Zwervende heidelibel (*Sympetrum fonscolombii*).

In het NP komen geen sprinkhanen van de Rode lijst voor maar het gebied is wel van groot belang voor typische duinsoorten als Blauwvleugelsprinkhaan (*Oedipoda caerulescens*) (Fig. 6), Knopsrietje (*Myrmeleotettix maculatus*) en Duinsabelsprinkhaan (*Platycleis albipunctata*). De twee eerstgenoemden zijn vooral te vinden in de nabijheid van kleinere stuifkuilen en mosrijke overgangen naar meer gesloten duingrasland en komen ook voor op de zandgronden in het binnenland. De Duinsabelsprinkhaan komt voor in wat ruigere duingraslanden en is in Nederland beperkt tot de duinen waar hij vrijwel overal voorkomt.

Casper Zuyderduyn
c.zuyderduyn@staatsbosbeheer.nl

Literatuur

- Hooijmans F & A Remeus (2019). *Vlinders in Meijndel: aantallen in 2018 langs tweetal telroutes*. *Holland's Duinen* 73: 40-45.
  - Reemer M (2012). *Basisrapport Rode lijst Sprinkhanen en Krekels*. Rapport EIS2012-03. EIS- Nederland. Leiden.
  - Van der Meijden E (2019). *De opmerkelijke opmars van de Keizersmantel in de Hollandse duinen*. *Holland's Duinen* 73:32-37.
  - Van Swaay CAM (2019). *Basisrapport Rode Lijst Dagvlinders 2019 volgens Nederlandse en IUCN-criteria*. Rapport VS2019.001, De Vlinderstichting. Wageningen.
  - Wallis de Vries M (2017). *Wordt Bruine eikenpage duinvlinder?* *Nature Today website* <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=23248>.
  - Wynhoff I, C van Swaay K Veling & A Vliegthart (2010). *De nieuwe veldgids dagvlinders*. De Vlinderstichting, Wageningen.
-